

Het Oeuvre: architectuurgeschiedenis aan de academie Casus: Aldo van Eyck en het werk van twee studenten

Jacob Voorthuis

Het doel van dit artikel is om te laten zien hoe architectuurgeschiedenis wordt ingezet aan de Academie van Bouwkunst te Rotterdam. Er zijn een aantal modules die geschiedenis en theorie tot onderwerp hebben en in de ateliers worden uiteraard ook referenties en precedentes aangehaald. Één module is geweid aan een bespreking van het oeuvre van verschillende architecten. De vraag die daarbij reist is waarom het interessant is voor een aankomende architect om je te verdiepen in het complete werk van een architect. Om dit te illustreren neem ik het werk van Aldo van Eyck als voorbeeld. Het artikel eindigt met het werk van twee studenten aan de academie die het werk van Aldo van Eyck op hun eigen manier hebben geïnterpreteerd en gebruikt.

De geschiedenis begint als een gigantische berg puin en troep. Daarbij gaat het niet over het verleden, dat is een misverstand; het gaat over nu. Het verleden is weg. Er zijn alleen nog herinneringen en dingen, overblijfselen. Wat wij geschiedenis noemen, is niet het bestuderen van een verleden tijd, maar is het bestuderen van wat er nu van over is gebleven of wat er van is gemaakt. Daar zul je het mee moeten doen. Daar staat tegenover dat alles wat er nu is, ook daarom relevant is en het bestuderen waard. Je zult moeten wroeten.

Er zijn een aantal disciplines waarbij de geschiedenis een bijzondere rol speelt: politiek, rechten, filosofie en architectuur. Voor alle vier geldt dat de geschiedenis niets meer of minder is dan de collectieve ervaring, een verzameling trucjes en inzichten die, in een bepaalde context en in een bepaalde situatie, goed of slecht werken. Die trucjes en dat inzicht zijn te vinden in de berg puin die geschiedenis heet. Het negeren van die geschiedenis is riskant: je valt al snel in de herhaling met alle gevolgen van dien. Bovendien is het zonde: elk gebouw uit de geschiedenis heeft elke keer weer een nieuw verhaal te vertellen. Als iemand verandert van inzicht, bijvoorbeeld over wat goed is en wat slecht, verandert daarmee de gehele geschiedenis en moet het verhaal van de geschiedenis opnieuw worden geëvalueerd en beschreven. En zo blijft, met elke revolutie in het denken en doen, het bestuderen van het Parthenon, de kathedraal van Chartres, de Pazzi Kapel, de Van Nelle fabriek en het Salk Institute actueel en relevant. Beroemde gebouwen zijn bovendien vaak gebouwen die beroemd zijn geworden omdat ze het goed doen als voorbeeld van hoe het zou kunnen als je *dit* of *dat* wilt bereiken.

Er twee soorten verhalen te vertellen, het grote en het kleine. Het grote verhaal is het verhaal van de *evolutie* van de architectuur waarbij iedere generatie leert van het verleden, van de voorbeelden die boeien en de fouten die gemaakt zijn, met de moeilijke opdracht om die ervaring te vertalen naar een nieuwe ontwerp opgave, met zijn eigencontext en complicaties. De *evolutie* kijkt naar de grote geschiedenis van, bijvoorbeeld, de ontwikkeling van het been, of het oog, of de mens. Maar in het leven van een mens ondergaat dat been en dat oog ook een verandering. Het leert lopen, het leert zien. Naar mate de jaren vergaan, leert het dat lopen met steeds meer gratie. De filosoof Henri Bergson, sprak over gratie als een beweging die in zijn souplesse en elegantie zijn doelmatigheid en effectiviteit toont.¹ Het lopen van een peuter kan men zien als een serie bewegingen die in korte segmenten zijn verdeeld en waar we niet zeker kunnen zijn van de relatie tussen het ene segment en het volgende: pas lopende peuters vallen vaak om. Welnu, de vloeiende, ervaren beweging van een volwassen mens is gracieus omdat hij trefzeker is en vertrouwen uitstraalt. Het is vanuit deze individuele geschiedenis, de geschiedenis van het lerende mens, door sommigen *involutie* genoemd, dat we weer een héél ander verhaal krijgen. We kijken in dat geval naar de zorg waarmee een architect zijn oeuvre opbouwt, naar het steeds beter geëvalueerde gedachtegoed dat tot steeds verfijndere ontwerpen moet leiden.

¹ Cf. Henri Bergson, *Essai sur les données immédiates de la conscience*. (1888) vertaald in het Engels als *Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness* (1910 en 2001)

Het bestuderen van het oeuvre van een ander is dan ook vooral een oefening in het ontdekken van je zelf en je eigen ambities. Er is in een oeuvre een kern te bespeuren van waaruit de biografie van de architect, zijn maatschappelijk engagement met de wereld om hem heen en zijn persoonlijke strijd met het ontwerp als esthetisch-maatschappelijke opgave spreekt. Die kern reageert vervolgens op de student die met dat oeuvre worstelt. Langzaam ontstaat een toegeëigend beeld van een persoon, zijn houding ten aanzien van de maatschappij en zijn manier om die twee met elkaar te verenigen in het ontwerp. Er ontstaat een lijn, die toont hoe de bestudeerde architect steeds meer ervaring om zich heen verzamelt en tegelijkertijd onophoudend bezig is alles wat niet ter zake doet weg te ruimen, om zo tot een doelmatige, effectieve en gracieuze werkmethode te komen. Een mooi voorbeeld, weliswaar niet van een architect, is het oeuvre van de schilder Piet Mondriaan. Bij hem ontvouwt zich een duidelijk zichtbare ontwikkeling waarin onder andere zijn theosofische gedachtegoed, het *elementarisme* van De Stijl, zijn liefde voor jazz muziek en zijn optimisme ten aanzien van de moderne wereld samenkomt in een steeds zuiverder spel van horizontale en verticale lijnen waarmee een vlakkenspel ontstaat in primaire kleuren die ondanks de sterke assen en ordelijkheid geen centrale hiërarchie oplegt.

Mondriaan is in dit geval ook interessant omdat zijn werk zorgvuldig bestudeerd is door Aldo van Eyck en een belangrijke rol speelt in diens oeuvre. Aldo van Eyck (1918-1999) was zoon van de dichter P.N. van Eyck die zich specialiseerde in beeldende gedichten over tuinen, kleine gebeurtenissen en het intieme landschap van het interieur. Hierdoor ontwikkelde zijn zoon een grote liefde voor literatuur maar ook voor het uiterst grootse en alles harmoniserende gedachtegoed van de zeventiende-eeuwse filosoof Spinoza, de schitterende analyses van de beweging, tijd en herinnering van Henri Bergson en de gedichten en gedachten van William Blake. Dit versmolt hij met een brede interesse in moderne (bouw)kunst en in de inheemse architectuur van Afrika en Amerika. Hiermee ontwikkelde hij concepten die, onder andere door het blad Forum, de ontmoetingen van Team 10, en zijn lessen aan de TU Delft een wereldwijde invloed hebben uitgeoefend.

In plaats van te spreken in abstracties zoals "tijd en ruimte" wilde hij dergelijke concepten concretiseren in de woorden als *plek* en *gelegenheid*. Hij hield zich bezig met begrippen als identiteit en de dynamiek van het tussengebied in de ontmoeting en de esthetiek van de stedelijke verdichting. Het zijn één voor één concepten en vraagstukken die nu een algemene, zei het niet eenduidige gangbaarheid hebben verkregen in de architectuur. Heel concreet en bruikbaar als uitgangspunten voor het ontwerp zijn bijvoorbeeld concepten als het spanningsveld van het tweelingconcept. William Blake had ooit geschreven: "Without contraries is no progression. Attraction and Repulsion, Reason and Energy, Love and Hate, are necessary to Human Existence." [William Blake, *The Marriage of Heaven and Hell*, 1790] Dit credo heeft Aldo van Eyck ter harte genomen. Zijn ontwerpen zijn dan ook, op een zeer volgbare manier, exploraties van het spanningsveld tussen die symmetrische concepten en hun wederkerige werking. Zijn ontwerpmethode is een onderzoek waarbij het programma, de ruimtelijke en maatschappelijke context, zijn (politieke) ideeën over de maatschappij maar ook de zelfbewuste schepping van een eigen oeuvre als nalatenschap, samenkomen in een poëtisch spel van tegengesteldheden als dynamiek en onveranderlijkheid, centraliteit en verstrooiing, eenheid en veelheid, samentrekking en uitdijning, onderdeel en geheel, klein en groot, binnen en buiten, open en dicht, introvert en extrovert, horizontaal en verticaal, constant en variabel enz. Dat is allemaal terug te lezen in zijn architectuur.

Maar als het nu lijkt dat er een lofzang gaat volgen op het werk van Aldo van Eyck dan is dat niet direct zo. Ten eerste was hij volgens overlevering geen makkelijk mens. Studenten die hem in Delft hebben meegemaakt spreken van een cultusfiguur: als je niet uitbundig en expliciet vóór hem was, dan was je onherroepelijk tegen hem. En dat had blijkbaar zo zijn gevolgen. Hij hield van controverse en ging deze gedurende zijn gehele leven niet uit de weg, integendeel. En als je zijn soms mystieke geschriften leest, ontkom je niet aan een beeld van een man die maar al te zeker is van zijn waarheid, hoe mooi die ook mag zijn. In hoeverre dit ook daadwerkelijk voor iedereen geldt, of waar is, is natuurlijk niet te achterhalen. Zijn volgelingen spreken in ieder geval geen kwaad over hem. De volgende anekdote zegt echter

veel. Het architectenduo Alison & Peter Smithson waren, samen met Aldo van Eyck en anderen, de medeoprichters van Team 10, een invloedrijke groep die een humanistische richting zochten in de Moderne architectuur. De bijeenkomsten van de groep werden gekenmerkt door openhartige gesprekken over specifieke opdrachten en ontwerpen. Toen Peter Smithson, zelf een begenadigd en belonend denker over architectuur, een paar keer te veel kritiek had uitgeoefend op het werk van Piet Blom, één van van Eyck's meest talentvolle studenten hebben ze twintig jaar niet meer gesproken! Piet Blom is overigens de architect van de Kubuswoningen in Rotterdam waar vroeger de Academie van Bouwkunst was gevestigd. De vraag in hoeverre Aldo van Eyck's persoonlijkheid heeft bijgedragen aan de ontvangst van zijn ideeën, met name hier in Nederland, is dan ook niet zinloos.

Ook het gebouwde werk van van Eyck is niet ondubbelzinnig. Het spreekt zeker niet meteen aan. Vaak moet ik bij het aanschouwen van zijn gebouwen een zekere teleurstelling wegwerken. Hij is, zeker in zijn woningbouwprojecten, niet altijd onterecht beschuldigd van truttigheid en kneuterigheid. Maar, en dat moet uitdrukkelijk gezegd worden, dan gaat het vooral en bijna uitsluitend over het beeld. Dat beeld verdringt daarbij een poëtische en alles behalve gemakzuchtige zoektocht naar de architectuur als sociale machine.

Zijn speelplaatsen bijvoorbeeld, van net na de tweede wereldoorlog, zijn indrukwekkende vingeroefeningen in het rangschikken van de speelwereld van het kind temidden van de chaos en dynamiek van de stad: hij gebruikt patronen in de bestrating die, net als de schilderijen van Mondriaan, een gedecentraliseerde non-hiërarchische ordening aanbrengen in de ruimte, zodat de zorgvuldig geplaatste en doelmatig maar eenvoudig ontworpen speeltoestellen ieder een eigen ruimte definiëren die niet aan elkaar ondergeschikt zijn gemaakt. De zandbak is gemodelleerd op een graf temidden van de woestijn dat hij op reis door de Sahara heeft gefotografeerd; het is zeer zorgvuldig ontworpen en gedimensioneerd om zo aan te sluiten op het wonderlijke, in zichzelf gesloten wereldje van het spelende kind. Dan is er de manier waarop ook de speelplek als geheel aansluit op de straat of het plein om de plek veilig en bruikbaar te maken. Het zijn allemaal zeer bewonderenswaardige en sympathieke aspecten van zijn aanpak in het ontwerp.

Later, wanneer hij vanwege het succes van zijn speelplaatsen, in 1955 wordt gevraagd het burgerweeshuis in Amsterdam te ontwerpen, wordt dat een magistrale oefening waarbij hij het klassieke idioom van heldere assenstelsels, een overwegende maar niet overheersende symmetrie en de opbouw van het Italiaanse palazzo tot een synthese brengt met de dynamiek en vloeit van de moderne ruimte en de door rit en gebruiken geordende plek van de traditionele architectuur. Deze synthese komt tot stand in het zogenaamde *structuralisme*, een ontwerp methode die uit gaat van een organiserend beginsel bestaand uit een klein en overzichtelijk aantal basis elementen zoals een onderliggend raster, bouwelementen als kolommen en koepels en een maatvoering gebaseerd op een module. Deze basis elementen worden vervolgens herhaald in allerlei configuraties en afgestemd op het gebruik en de context. Maar de herhaling is allesbehalve eenduidig. Soms wordt de overheersende structuur op strategische plekken weer ontkend of anderszins vervormd. Van Eyck probeert daarmee, en dat was broodnodig, het weeshuis als instelling te deinstitutionaliseren, d.w.z. vriendelijk te maken. In plaatst van een gigantisch gebouw met eindeloze gangen, hoge deuren en galmende stemmen, vatte hij het weeshuis op als een kleine stad of dorp met wijken, huizen en overdekte straten. Zo ontstaat er een machine waarin eenheden ordelijk gerangschikt zijn maar niet dwangmatig overkomen, waar het tussengebied soms dynamisch en vloeibaar is en op andere momenten weer tot rust komt, zoals bijvoorbeeld in de gezamenlijke leefruimtes van de wooneenheden van de verschillende groepen weeskinderen. Hier wordt zijn analyse van het ruimtegebruik bij de volkeren van de Sahara weer ingezet om *plekken* te enceneren in plaats van *gangen met kamers*. Hij probeert het weeshuis te integreren met de stad erbuiten door de precieze scheiding tussen binnen en buiten diep in het gebouw zelf te plaatsen. De wederkerigheid van verschaling speelt in het weeshuis een belangrijke rol: Een huis is een kleine stad en een stad is een groot huis.

Later bij het Hubertushuis te Amsterdam (1973-78), gebouwd voor kinderen die tijdelijk uit hun familie zijn geplaatst en vrouwen die er een veilig onderkomen kunnen vinden, onderzoekt hij op een indringende manier de relatie tussen binnen en buiten en met name de gelegenheid van het binnenkomen. Ook hier wordt de architectuur onderzocht op

de mogelijkheden om een (overheids)instelling voor wat betreft de ervaring van de ruimte minder afstandelijk te maken. De ingang van het huis is teruggezet van de straat zodat om een semi-openbare ruimte te laten ontstaan. Bij het binnenkomen verandert de bezoeker verschillende malen van richting, de ruimte ontvouwt zich, het gebouw wordt leesbaar. Door de openheid van de centrale ruimte, de gelaagdheid en transparantie van gevelementen ontstond er een chaos aan stijlen en kolommen. Om die te ordenen is er later voor gekozen een bont kleurenschema toe te passen, die doet denken aan de pedagogische helderheid van de boekjes van Dick Bruna, zodat de ruimte, ondanks zijn complexiteit, intuïtief begrijpelijk blijft.

In zijn kerken onderzoekt hij de drie dimensionale tegenstellingen tussen cirkel en vierkant en probeert hij te komen tot een moderne sacrale ruimtelijkheid die alles behalve toe wil geven aan de secularisering die op dat moment volop op gang was gekomen in Nederland. Dan is er het Krölller Müller paviljoen waar de beeldhouwwerken opgevat worden als slenterende mensen die zich bijna toevalligerwijs in de "straten" van het paviljoen bevinden. De bezoeker is niet een zwaar en gewichtig museumbezoek aan het ondergaan, maar een stadswandeling vol toevallige ontmoetingen.

Uit dit alles blijkt dat, ondanks het beeld, er een meesterlijke hand achter zijn werken zit waar men niet zomaar aan voorbij kan gaan. Dat wil overigens niet zeggen dat het beeld van een gebouw niet belangrijk zou zijn. Het beeld van het gebouw is de gift van de architect en de opdrachtgever aan de stad, d.w.z. aan de gebruikers van de stad, die behoefte hebben aan een beeld, het is bijvoorbeeld in eerste instantie een belangrijke compensatie voor het privatiseren van de openbare ruimte.² Er zit in veel van het werk van de leden van Team 10 een bijzondere kloof tussen wat ze zeggen en hoe ze het bouwen. Waar die kloof precies zit is niet met grote stelligheid te duiden. Het is stof voor creatief onderzoek.

Dat onderzoek levert nog altijd interessante inzichten op. De vraag is dan ook hoe we nu om moeten gaan met het oeuvre van Aldo van Eyck? Hoe is zijn gedachtegoed nog relevant? Hoe kan zijn gedachtegoed worden toegevoegd aan de ruimere aandachtsgebieden en de dwingendere urgentie van de maatschappelijke opgave aan de architect? Hier volgen twee projecten van de Academie als voorbeeld. Het eerste is een atelier project van Rolf Reichart onder begeleiding van Rob Hootsmans en Remco Bruggink. De opdracht was een basis school te ontwerpen waarvan het programma tot in detail was voorgeschreven. Veel elementen van de beschrijving van het oeuvre van Aldo van Eyck komen er in terug zoals de wederkerigheid van schaal, het werken in structuren en het scheppen van plekken. Ik laat Rolf's uiteenzetting voor zichzelf spreken.

Het Uitgangspunt voor de basisschool was het creëren van plekken voor ontmoeting. De structuur is gebruikt om de ruimtes uitwaaiërend te organiseren; een verlopende structuur met plekken van verdichting en verwijding. De structuur verdeelt de ruimte en scheidt open en meer gesloten plekken net als in het bos. Voor het opzetten van deze structuur heb ik ingezoomd op de kleinste organisatieprincipes die zich in het woud bevinden; het geëxtrudeerde skelet van de houtvaten en het exoskelet van een blad. Voorbeelden van deze microstructuren heb ik proefondervindelijk getest in verbindingsschema's, plattegronden en maquettes om ze vervolgens tactisch om te vormen naar de macrostructuur die deze school organiseert.

Het ontwerp bestaat uit twee lagen. De lagen hebben ieder een afzonderlijke polygoonstructuur maar dragen op dezelfde knooppunten. Soms overlappen de wanden van de lagen, soms kruisen zij elkaar. De kruisingen en afwijkingen tussen de twee lagen geven constructief gezien de mogelijkheid tot het afsnijden van het vloerveld binnen een segment, hier ontstaan vides en overlopen. De structuur gedraagt zich als een spons die programma en buitenruimte tot zich neemt en vermengd met tussenruimte. De constructieve polygoonstructuur is echter niet de grens van een programmaonderdeel. Een binnen- of buitenruimte kan samengesteld worden uit meerdere segmenten. Op de begane grond is de structuur opgezet als een grote gemeenschappelijke doorgaande open ruimte, hieromheen liggen kleinere specifieke programmaruimten. Op de verdieping ligt een versplinterde uitwaaiëring van kleine ruimtes tussen grotere ruimtes. De structuur voorziet in enkele grote lokalen

² Privare is Latijn voor stelen.

en vele versnipperde lokalen. De hogere klassen hebben behoefte aan meer gesegmenteerde lokalen met schakelruimtes voor individuele opdrachten en taken. Een groot 'lokaal' kan zelfs volledig rondom een vide liggen.

Door het gehele veld heen liggen tactisch geplaatste open segmenten. Hier bevinden zich binnenplaatsen die de omliggende segmenten voorzien van zijdelings daglicht en uitzicht. Een lesruimte ligt nooit opgesloten, altijd minimaal met één lange of twee korte zijdes grenzend aan de buitenzijde of een binnenplaats. Meerdere toegangen en trappenhuisen liggen door de structuur verstrooid. Programmaonderdelen zijn zo via verschillende wegen te bereiken. Binnen de structuur kunnen ongeplande plekken ontstaan, verschuiven en weer verdwijnen die niet zijn opgenomen in het programma van eisen, maar worden ingevuld door de kinderen, de leraren en overige gebruikers.

Het speelplein bevindt zich op de begane grond. Bovenliggende openingen voorzien het plein van daglicht. Aan de straatzijde wordt de ruimte begrensd met een glazen gordijn. Tocht door westenwind over het schoolplein wordt zo voorkomen. Tevens houdt het ongewenste bezoekers buiten en blijft de stedelijke plint intact. Geen volgorde in rang of stand, iedere ruimte is gelijkwaardig behandeld, qua constructie, verlichting, detaillering, en materialisering. Doorgangen kunnen naar wens gesloten, open of deels open worden gezet met gestoffeerde vouw wanden die tevens bijdragen aan de akoestiek van de ruimtes. Ruimtes zijn zo op korte termijn uitwisselbaar. Een gangsegment kan net zo goed een lokaalsegment zijn.

De buitenzijde is een translucente schil van wittig glas, een hard en glad materiaal, zij spiegelt het drukke stadsleven als een glazen harnas. Van binnenuit zijn de bewegingen van de stad zacht gefilterd waarneembaar. Onder de glazen schil schemert de houten constructie. Binnenin wordt het interieur in grote lijnen gevormd door het massieve hout van de constructie. Het ruwe vuren geeft de binnenzijde een warme en robuuste sfeer. De Ribben van de constructieve schijven blijven zowel binnen als buiten, zichtbaar in plafond en dak.

De vraag is natuurlijk of het hier ook daadwerkelijk gelukt is een plek voor "ontmoetingen" te ensceneren. Hoe gedragen mensen zich in een dergelijk cellulaire structuur? Vaak speelt het klassieke instrumentarium van de architect als materialisering, de invloed van licht en donker, de ruimtelijke afbakening in termen van maten en hoogtes en de precieze plaatsing van ontmoetingsplekken binnen de configuratie van (in)formele routes een belangrijke rol in het succes van zo'n onderneming. In dat geval is dit ontwerp een boeiend begin maar zal het nog verder geconcretiseerd moeten worden. Het tweede voorbeeld is een afstudeerproject van Marco Versluis onder begeleiding van Ludo Grooteman, Johan de Koning, Gerrit Schilder jr. en Duzan Doepel. De uitdrukkelijke bedoeling was om het structuralisme opnieuw te onderzoeken voor zijn relevantie. Marco Versluis verwerpt het idee dat de erfenis van Team 10 niet meer relevant zou zijn en inaugureert een Nieuw Structuralisme:

De thema's van de architectuurstroming van het Structuralisme uit de jaren '60, zoals het stimuleren van dualiteit en de organisatie van complexe configuraties zijn nog steeds actueel. Dit project wil een meer persoonlijke en 'zelfregulerende' manier van ervaren in het gebouw centraal stellen. Van groot belang zijn hierbij de momenten van overgang. Iedere overgang veronderstelt de aanwezigheid van een transformatie, bijvoorbeeld de transformatie van druk naar rustig of snel naar langzaam. Het zijn deze momenten waarmee het gebouw zijn betekenis krijgt. In huidige fitnesscentra zijn deze overgangsmomenten wel aanwezig, maar nooit als zodanig vormgegeven.

Het gebouw bevindt zich langs de Maas in het park bij de Euromast. Het is opgenomen in een bestaand dijklichaam en vormt een tribune om uit te kijken over de rivier en het park. De organisatie en de vorm van het project zijn gebaseerd op een uitgebreide analyse van vormen, ruimten en hun onderlinge wisselwerking. De studie is uitgevoerd met behulp van maquettes, waarbij systematisch kenmerken zijn veranderd, zoals richting en vorm van wanden en vloeren, licht en uitzicht. De bevindingen van deze analyse zijn ingezet voor het ontwerp van een fitnesscentrum met een diversiteit aan ruimtelijke ervaringen. Het resultaat is een ruimtelijke constellatie van plekken die sterk van elkaar verschillen. Het zijn deze verschillen op basis waarvan de persoonlijke ruimte-ervaring gestalte kan krijgen. Het resultaat van deze studie is een ruimtelijke structuur waarin fitnessactiviteiten niet langer aan een vaste plaats en een logisch af te leggen volgorde gebonden zijn. De af te leggen volgorde is er in feite het resultaat van een persoonlijke voorkeur: de snelste route, de nieuwste trend of het mooiste uitzicht.

De onderzoeksvraag is in dit voorbeeld veel minder concreet maar ook veel ambitieuzer. Hier staat niet alleen het programma van het gebouw centraal vanuit een selectieve visie zoals in het vorige atelier project, maar ook wordt er expliciet een heel gedachtegoed onderzocht. De aandachtspunten liggen dan ook her en der in de opdracht verspreid. De ongedwongen route in een heldere structuur, de op elkaar afgestemde onderzoeken naar zicht en beweging zijn daar allemaal onderdeel van. De gekozen locatie van het fitnesscentrum als tribune aan de Maas is zeer aantrekkelijk en laat ook zien hoe het gebouw zijn stedelijke rol kan vervullen. Wat ik persoonlijk boeiend aan beide projecten vind, is dat ze nieuwe inzichten ten aanzien van materiaalgebruik en constructie, de rol van de architectuur in de stad, en de sociale werking van een gebouw combineren met een duidelijke eigen herinterpretatie van met name de woorden van Aldo van Eyck en Team 10. Het gaat hierbij vooral om die concepten die ik eerder heb benoemd, versluiert onder woorden als "persoonlijke ervaring", de encensering van "de ontmoeting" en het bespelen van ruimtelijke tegengesteldheden in "dualiteit" en de ontwikkeling van strategieën om de contextuele mogelijkheden zorgvuldig uit te buiten. Hierdoor kan het debat verder gevoerd worden binnen te termen van nieuwe behoeftes, wensen en uitdagingen. De eerste student is eigenlijk per toeval op het werk en gedachtegoed van Aldo van Eyck gestuit, de tweede heeft het bewust opgezocht en systematisch onderzocht. Dat bewijst nog maar eens de stelling waar ik mee begonnen ben: de geschiedenis begint als een gigantische berg puin en troep. Het gaat niet over het verleden, dat is een misverstand; het gaat over nu. Je zult moeten wroeten.

Jacob Voorthuis